

SZENDE LÁSZLÓ

JAGELLÓ II. ULÁSZLÓ

A KOMPROMISSZUMOK EMBERE
VAGY A FŐURAK BÁBJA?

Ötszáz éve, 1516. március 13-án halt meg a lengyel Jagelló-dinasztiából származó II. Ulászló, Magyarország és Csehország királya.

Személyével mostohán bánt a történelmi emlékezet: Petőfi Sándor maró gúnnyal írt róla, és még napjainkban is az emberek többségének a „dobzse” jelző vagy a lacikonyha elnevezésű vendéglátóhely jut eszébe a név hallatán. Valóban egy gyengekezű, mindenkire mindent ráhagyó uralkodóról van szó?

Vagy a lehetőségeit felismerő királyról, aki úgy vélte, hogy az ország érdekeit leginkább az adott politikai közeghez való alkalmazkodás szolgálja?

Szent László Szűz Mária oltalmába
ajánlja II. Ulászlót és gyermekét
Bernhard Striegel festménye,
Szépművészeti Múzeum

Olyan erényei vannak, amelyek a legnagyobb fejedelmekhez illelők. Jellemző rá a nagyfokú emberség, megbízhatóság, kiváló őrzője az igazságnak, sajátja a nyájassággal párosuló szigor, a mértékletesség, ami az ő életkorában különösen csodálatra méltó, az Isten iránti kegyelet és a rendkívüli vallásosság.” Ezekkel a szavakkal ajánlották a cseh követek Ulászló cseh királyt a magyarok figyelmébe, amikor Mátyás király halála után koronás főt kerestek maguknak. Más kortárs források is alátámasztják Ulászló konfliktuskerülő jellemét és istenfélő voltát. A 16. század eleji velencei diplomáciai beszámolók szerint „a király vallásos és buzgó hívő [...], mindenkivel ki tud jönni, sohasem haragszik, senkiről sem mond soha rosszat”, illetve „ez a király sokat imádkozik, naponként három misét hallgat”. Ugyanakkor már a köztársaság diplomatáinak is feltűnt II. Ulászló gyengekezűsége: „Államügyekben érthetetlen; mindenkinek ad audienciát, soha senkit nem végeztet ki; az országban kevés tekintélye van; zsupori. Végeredményben nem valami kiváló egyéniség, s inkább ő maga a kormányzott, mint kormányzó. Nem valami félelmetes ember; inkább tartanak az esztergomi bíborostól [Bakócz Tamás], mint a királytól, avagy a váradítól [Szatmári György].”

A TÖRTÉNETÍRÓK ULÁSZLÓJA

Ulászlót már a korabeli beszámolók is előszeretettel hasonlították össze a nagy előddel, Hunyadi Mátyással. Egyesek szerint a főurak éppen azért választották őt, mert nem akartak erőskezű királyt. Visszatérő elemként jelenik meg az üres kincstár, amely a valóságban is tragikus képet festett a Mátyás kori állapotokhoz képest. Ezek a negatívumok a mohácsi vereség után még jobban felerősödtek, a történetírók keresték a felelősöket, akiket meg is találtak a Jagellókban és az akkori politikai vezetésben.

Szerémi György (1490 körül–1548 után) örökölte meg azt a lengyel földön történt eseményt, amely a királyi tekintély lerombolására tökéletesen alkalmas volt: „Élt egy Glogor nevű, minden tudományban igen jártas férfiú Krakkó városában. És amikor egyszer a kollégiumban a katedrán asztrológiát adott elő s magyarázott, egy nemesi nemből való ma-

gyar deák Kázmér fia László koronázásáról szóló, Magyarországból küldött levelet kapott. És hogy a nevezett deák a levelet elolvasta, Glogor kezébe is átadta. És amint ez a bölcs férfiú megtudta a

II. Ulászló guldinere 1499-ből
Az érmeképen I. (Szent) László lovas alakja szerepel

vélből, hogy Kázmér fia Lászlót királlyá koronázták, könyvét mindjárt a padlóhoz vágta és mondta: Jaj nektek, magyaroknak s az egész kereszténységnek, hogy azt az ökröt koronázták meg. – És semmi többet nem mondott. Így a nemes és nem nemes deákok Glogornak e szavát Magyarország elterjesztették, s a magyarok ezután a királyt egészen haláláig ökröknek nevezték.”

A 16. század közepén tevékenykedő Heltai Gáspár egy olyan anekdotát jegyzett fel, amely az uralkodó szinte teljes nincstelenségét mesélte el igen plasztí-

kusan: „az urak is majd minden jövedelmét elragadnák vala tőlle. És olyan szükségbe vala ezért, hogy a budai mézszárosoktól rovásra hordottanak húst minden nap az ő konyhájára.” Jan Dubravius (1486–1553) cseh humanista nyomán vált ismertté a király állandó jelzője, mivel mindenre azt válaszolta, hogy *dobrze*. A magyar Liviusnak nevezett Istvánffy Miklós (1538–1615) kiemelte: „És míg élt, oly igen gondviseletlen volt magára s az országra, hogy a vitézi fenytétket s eleink rendelésit semminek tartaná” és képtelen volt megfékezni a hatalmasok kihágásait. Istvánffy azt sem rejtette véka alá, hogy „az ország azon állapotban, melyben azt a nagy bátorszívű és híres hadakozó Mátyás királytól vette vala, még épen lévén a véghe-lyek, épen hagyattatnak tőle is”.

A modern kor történetészei sem bántak kesztyűs kézzel II. Ulászlóval. „Ezen oligarchák megúnván Mátyás erőteljes kormányát, oly királyt kívántak, kinek [...] üstökét markukban tarthassák, s árnyékországglata alatt a Mátyás szabta korlátokat lerontván, a királyi hatalmat maguk gyakorolhassák. Ilyennek ismerték mindnyájan Ulászlót, a tunya, gyáva cseh királyt, kinek kormánya már Csehországban is gúny s megvetés tárgya volt” – vélte Horváth Mihály 1871-ben megjelent művében. A millennium idején kiadott, Fraknoi Vilmos nevével fémjelzett összefoglaló mű is azt vetette a király szemére, hogy nem tudott felülemelkedni az oligarchákon.

A két világháború közötti időszak meghatározó történeti alkotása, a Hóman Bálint és Szekfű Gyula által írt *Magyar történet* (a Jagelló-kort Szekfű jegyezte) hasonló vélekedést fogalmazott meg. „Nem optikai csalódás az, ha Mátyás halála után, olyan király alatt, kinek üstökét az urak markukban tartják, folytonos hanyatlást látunk a magyar közéletben, de ezt előre megállapítva, mégsem szabad a nemzeti energiák kiszáradásáról, az életerő elsikkadásáról beszélünk. [...] A vezetés nélküli állam éppúgy akadozott funkciói végzésében, mint egy szélhűdött emberi test.” A kommunista időszak történetírása számára a legfőbb vezérfonalat a Dózsa György-féle parasztfelkelés leverése jelentette, a király halálánál olvasható összegzés lehangoló: „Magyarországot területileg megfogyatkozva, összeomlott állami szervezettel és a Habsburgok járszalagjára fűzve hagyta utódjára.”

EGY ÚJ DINASZTIA EURÓPÁBAN

A Jagellók a 14. század utolsó évtizedeiben léptek Európa katolikus dinasztiáinak a sorába, amikor 1386-ban Hedvig, I. (Nagy) Lajos király leánya feleségül ment a névadó pogány litván nagyfejedelmhez, aki a keresztségben az Ulászló nevet kapta. A házasság révén egyesült a lengyel és a litván trón, az így létrejövő ország a régió egyik legerősebb állama lett. A Magyar Királyság megszerzése az uralkodóház számára további erősödést jelentett, bár kétségkívül voltak olyan politikai csoportok, amelyek felhívták a figyelmet a feladat nagyságában rejlő veszélyekre.

Amikor Albert váratlan halála után, 1440-ben a magyar előkelők jelentős része meghívta a magyar trónra a 16 éves III. Ulászló lengyel királyt, II. Ulászló negyedik házasságából született fiát, a lengyel politikai vezetőrét nem nézte jó szemmel elképzeléseit, félve attól, hogy ügyeik a háttérbe szorulnak. Ebben nem is nagyon tévedtek, mert az Albert utószülött fiát, V. Lászlót támogatókkal vívott polgárháború és az Oszmán Birodalom elleni hadjáratok a király szinte minden energiáját lekötötték. Ez utóbbi végül az életébe került: az 1444. november 10-i várnai csatában a király hősi halált halt, s ezzel egy újabb fejezet zárult le a lengyel–magyar perszonálunió történetében.

Lengyelország élére III. Ulászló testvére, IV. Kázmér került, aki 1454-ben vette feleségül Habsburg Erzsébetet, Habsburg Albert és Luxemburgi Erzsébet leányát, Luxemburgi Zsigmond magyar király és német-római császár unokáját. Frigyüket gazdag gyermekáldás kísérte, a királyné 12 vagy 13 gyermeknek, köztük 6 fiúnak adott életet. A leszármazottak fontos szerepet tölthettek be a Jagellók dinasztikus politikájában, bár kétségkívül problémát jelentett, hogy mindegyikük megfelelő örökséghez jusson.

IV. Kázmér elsőszülött fia, Ulászló – a későbbi magyar király – 1456. március 1-jén Krakkóban látta meg a napvilágot. Fiatalon lépett Közép-Európa politikai színpadára, amikor 1471-ben a cseh rendek öt választották királyuknak. Ezzel a lépéssel teljes mértékben keresztülhúzták Hunyadi Mátyás terveit, mivel a magyar uralkodó régóta kacérkodott a cseh trón megszerzésének gondolatával. A konfliktus előzménye Podjebrád György személyében keresendő, aki erőteljesen szimpatizált a huszitákkal. Mi-

előtt 1458. március 2-án megkoronázták, ígéretet tett a Szentszéknek, hogy felszámolja ezen eretnokség minden fajtáját. Ez azonban lehetetlen küldetésnek tűnt, mivel a csehek jelentős része – a nemzeti törekvések jegyében – támogatta a mérsékelt kelyheseket. Hiába volt a rendszeres pápai fenyegetés, Podjebrád György nem teljesítette ígéretét.

A következmények nem is maradtak el: II. Pius pápa 1462-ben eretnekké nyilvánította, majd 1466. december 23-án II. Pál kiközösítette az uralkodót, híveit pedig felmentette a neki tett hűségeskü alól. A környező országok fejedelmei nem tűrhették, hogy egy „heretikus” vezesse Csehországot, de konkrét lépést egyedül Hunyadi Mátyás tett, aki erőteljes támadást indított volt apósa ellen. (Podjebrád Katalin, György leánya, a magyar király első hitvese 1464-ben hunyt el.) A kezdeti sikerek hatására 1469. május 3-án a cseh katolikus rendek Mátyást választották királyukká, ő azonban nem tudta az ország egészét megszerezni.

1471 elején érdekes fordulat történt: a cseh király március 22-én bekövetkezett halála előtt a katolikus lengyel Jagellókat jelölte meg örökösökként, s a májusi választás Ulászló győzelmét hozta. Ezzel teljesült a Szentszék óhaja, Csehország élére újra hithű király került, így viszont Rómának nem volt érdeke Mátyás további támogatása. Ráadásul a Jagelló-dinasztia által kézben tartott Csehország és Lengyelország együttes ereje komoly fenyegetést is jelenthetett Mátyás számára, ami már 1471-ben megmutatkozott, amikor a Vitéz János vezette lázadók behívták az országba Kázmér herceget, Ulászló öccsét. A cseh koronáért folytatott harcok váltakozó intenzitással folytak, míg végül az 1479. július 21-én ratifikált olmützi békében kölcsönösen elismerték egymást Csehország királyának, illetve leszögezték, hogy Ulászló csak Mátyás halála után válthatja vissza a magyarok által megszállt tartományokat.

KI LEGYEN HUNYADI MÁTYÁS ÖRÖKÖSE?

1490. április 6-án Bécsben kétnapi agónia után Hunyadi Mátyás magyar király minden halandók útjára lépett. A Magyar Királyság számára sorsdöntő helyzet állt elő, mivel az uralkodónak nem volt törvényes örököse, ám az ország nem maradhatott vezető nélkül. „*Minden tele van félelemmel és ijedtséggel*” –

jellemezte az akkori állapotokat a pápa követe. Az 1490. május végére a pesti plébániatemplomba összehívott királyválasztó országgyűlésen a főpapok, bárók, nemesek és szabad királyi városok képviselői öt jelölt követeit hallgatták meg. A mezőny erősnek tekinthető: az elhunyt király fia, Corvin János, özvegye, Aragóniai Beatrix, valamint Miksa német-római király, Jagelló János Albert lengyel herceg és testvére, Jagelló Ulászló cseh király hívei sorolták fel a meggyőzésre szánt érveket.

A Jagellók több okból is a legesélyesebbnek számítottak. Egyrészt őseik révén több szálon kötődtek az Árpádokhoz, az Anjoukhoz és Luxemburgi Zsigmondhoz. Másrészt a korábban említett „várnai” Ulászló személyében a család egy tagja már ült a magyar trónon. Harmadrészt János Albert kiváló katona hírében állt, 1489-ben nagy győzelmet aratott a Lengyelországba betörő tatárok felett, ami igen jó ajánlólevélnek számított az oszmánok ellen harcolni akaró főnemesek számára.

Az országgyűlés „levezető elnöke”, Nagylucsei Orbán a cseh király támogatói közé tartozott, ezért úgy intézte, hogy Ulászló delegációja kapjon szót utoljára, szavaikat Bonfini meg is örökölte. *„Mi azért jöttünk, mert a felséges Ulászló küldött ide, és nem zsarnokot, nem zord, nem ifjú királyt kínálunk, hanem emberségeset, kegyeset, békére, háborúra érettet. Nem azért jöttünk a gyűlésekbe, hogy olyasmit tanácsoljunk, ami árt nektek, hanem az ősi jóindulat jogán azt, amivel a fenyegető veszélyektől meg lehet szabadulni. [...] Magas tisztiségekre a komoly és érett korú, királyságra a legkomolyabb férfiakat szokták emelni. Itt csak az erénynek és a bölcsességnek van helye; ha nincs uralkodásra alkalmas polgár a városban, nem szégyen szomszédok és idegenek közül választani. [...] Gondoljátok meg, mit tanácsol nekünk Ulászló komolysága és bölcsessége, mit mélyreható tapasztalata és jámborsága, mit áhítottsága és becsületessége, kegyessége és nyájassága, igazságossága és hallgatósága, mit mértékletessége és érett kora, mely országunkban már huszadik éve állja a próbát.”*

Ugyanakkor a nemeseknek imponált a kisebbik herceg, János Albert harci kedve, ezért a Rákos-mezőn ki is kiáltották királyukká, a közfelkiáltás azonban nem számított érvényesnek, sőt a bárók közül kevesen támogatták. Ulászló előnyösebb helyzetben volt. Gyakorlatilag ismerte a teljes politikai elitet, és mö-

götte álltak a cseh tartományok is. Egyáltalán nem akart lemondani magyar trónigényéről, mivel csak így tudta megtartani a Mátyás által elfoglalt területeket, míg János Albert királysága esetén az olmtüzi békekötésnek megfelelően komoly összeget kellett volna fizetni azokért. Sőt egy tekintélyes summa megszerzésével maga mellé állította Mátyás egykori zsoldosseregének maradványát, amivel komoly lépéselőnyre tett szert.

Ha a többi jelöltet nézzük, a Habsburgok támogatottsága nem volt számottevő, mivel ők az 1463-as bécsújhegyi békében foglaltak – amennyiben Mátyásnak nem lesz törvényes örököse, a trónon Habsburg III. Frigyes vagy Miksa követi – tekintették mérvadónak, sőt a választás jogát is kétségbe vonták. Corvin János trónigényét hiába pártfogolta korábban Mátyás, a törvénytelen származás és a politikai rátermettség hiánya miatt a főurak elfordultak tőle. Esélytelenségéről a királyválasztó országgyűlésen maga is meggyőződhetett: június 17-én már olyan szerződést írtak vele alá, amely leendő kompen-

zációját tartalmazta arra az esetre, ha mégsem ő lesz a király. A nemzetközi helyzet sem volt kedvező számára, megválasztása esetén jelentős támadásokra lehetett volna számítani, sőt az országot még akár a feldarabolás veszélye is fenyegette volna. (János Albert például csak Erdély átengedése fejében volt hajlandó visszalépni.) Corvin János július 4-én távozott végleg a küzdelemből, amikor a Tolna megyei Csontmezőnél vereséget szenvedett a Beatrix pártján álló főuraktól. Ugyanis számolni kellett még Hunyadi Mátyás özvegyével, Aragóniai Beatrixszal is. A királyválasztó országgyűlésen a rendek felvetették a házasságkötését Ulászlóval, mely frigy révén a nápolyi királylány társuralkodó lett volna. Ulászló nem zárkózott el attól, hogy megkérje Beatrix kezét, mert ezáltal csökkenthette politikai riválisainak számát, illetve Beatrix pénzt adhatott terve megvalósításához, de végül nem akarta elvenni a meddőnek tartott özvegyet.

A királyválasztó országgyűlés július 15-én döntött Ulászló mellett, aki július

II. Ulászló díszkardja

A fegyvert II. Gyula pápa küldte a magyar királynak, a legátus 1510-ben adta át Tatán

31-én a Pozsony megyei Farkashidán fogadta az előkelőkből álló követséget, és ellátta kézjeggyel a választási feltételeket. Egyebek mellett ígéretet tett, hogy megtartja a régi jogokat, visszavonja a Mátyás-kori káros újításokat, visszaadja a „baldog emlékezetű” előd által igaztalanul elvett birtokokat. Szeptember 19-én Székesfehérvárott megtörtént a koronázás. A jelenlévők számára mindenél beszédesebb lehetett, amikor látták, hogy az ereklyét maga Corvin János viszi a leendő király előtt. Az uralkodó részéről az is egyértelmű üzenet volt, hogy László néven kezdte meg országzását, utalva a 1192-ben szentté avatott lovagkirályra. Az általános elismerést jól jelzi, hogy a korabeli politikai elit színvirága jelen volt – inkább csak a távolmaradók keltettek feltűnést –, sőt, legátusa révén a pápa is képviseltette magát.

A koronázás egyáltalán nem jelentette azt, hogy nyugodt időszak következett volna a Magyar Királyság életében. Az ambiciózus Habsburg Miksa ugyanis fegyverrel kívánta megszerezni jussát: katonai akciója jelentős sikerekkel indult, november közepén sikerült is elfoglalnia Székesfehérvárt. Az osztrák előrenyomulás Ulászlót Beatrix mellé sodorta: 1490 októberében sor került ugyan a régóta halogatott házasságkötésre, de a szertartás során Ulászló direkt formai hibát vétett, Bakócz Tamás pedig nem javította ki. (Állítólag az akarom helyett igennel felelt a házassági szándékát firtató kérdésre.) A frigyből annyi előnye származott, hogy az új asszonytól kapott pénzből ki tudta fizetni a zsoldosait.

Ulászlónak saját testvérével, János Alberttel is szembe kellett néznie, aki megpróbálta megszerezni a Felvidék jelentősebb településeit, sőt szeptember 29-én választott magyar királyként kiváltságlevelet adományozott Eperjesnek. A báty a mozgósítás mellett dön-

tött, s a téli felvonulás kiváló katonai teljesítmény volt. A király mellett felálló egységfront János Albertet politikája átgondolására készítette: 1491. február 20-án lemondott trónigényéről. A békekötés után Ulászló látványosan megerősödött, a főurak közül egyre többen biztosították támogatásukról. A legégetőbb feladatnak a Habsburg Miksa által elfoglalt területek visszaszerzését tartotta, 1491 őszére sikerült is kiűznie az osztrákokat. 1491. november 7-én Pozsonyban megkötötték a békét II. Ulászló, valamint III. Frigyes császár és fia, Miksa között. Ebben a Habsburgok Ulászlót Magyarország kétségbevonhatatlan királyának ismerték el, s kimondták, hogy a trónt fiai is örökölhetik. Ugyanakkor visszanyúltak a Mátyás-kori előzményekhez, amikor írásba foglalták, hogy fiúörökös híján Miksát vagy valamelyik férfiági örökösét illeti a Szent Korona.

„MINDENKIVEL KI TUD JÖNNI”

„Semmit sem tartasz fontosabbnak a békességnél, ezért fáradtságos munkával megvetted a nyugalom alapjait” – írta Antonio Bonfini történetírói munkájának előszavában II. Ulászlóról. A konszolidáció egyik legfőbb eszköze az országgyűlés volt. Az 1492-es diétán 108 törvénycikket foglaltak írásba, amelyek megerősítették Ulászló választási feltételeit és a régi nemesi szabadságjogokat. Ulászló nem cserélte le a Mátyás-kori politikai elitet, már csak azért sem, mert nekik köszönhette hatalmát. Az egyik legnagyobb befolyással a kancellárok rendelkeztek. Filipec János a koronázás után lemondott, őt Bakócz Tamás követte, aki 1497-ig viselte ezt a tisztséget, ekkor az országgyűlés nyomására leköszönt. Tisztségét Szatmári György prelátus, királyi titkár vette át,

akit 1514–1515 fordulóján Frangepán Gergely kalocsai érsek váltott. Nem beszélhetünk nagy mozgásról, de ha a politikai helyzet úgy kívánta, a király megvált legbizalmasabb emberétől, illetve fegyveresen is fellépett azokkal szemben, akik kétségbe vonták hatalmát.

Ez egyértelműen tetten érhető az Újlaki Lőrinc ellen viselt hadjáratban. Az egyik legnagyobb hatalmú főúr, akit apja, Miklós boszniai királysága miatt megilletett a hercegi cím, a hűtlenség bűnébe esett. Cselekedetei önmagukért beszélnek: a Délvidéken várakat, kolostorokat és birtokokat foglalt el, királyi adószedőket gyilkoltatott meg, összejátszott a törökökkel, támogatta Habsburg Miksa trónigényét, nem vett részt II. Ulászló koronázásán, sőt állítólag nem átallotta a Jagelló uralkodót rendszeresen ökörnek nevezni.

A retorzió nem is maradt el, 1494 végén Drágfi Bertalan erdélyi vajda vezetésével királyi sereg indult a renitens báró megregulázására. December 16-án sikerült elfoglalni a rezidenciájának számító Újlakot, majd hosszú ostrom után Újlaki Lőrinc másik két fontos központját, Kaposújvárt (ma: Kaposvár), illetve Németújvárt (ma Güssing, Ausztria) is megszállták. Újlaki Lőrinc – látva szorongatott helyzetét – a megadás mellett döntött, a közvetítői feladatokat Bakócz Tamás egri püspök vállalta magára. II. Ulászló megbocsátott, amit az 1495. március 27-én kiállított kegyelemlevél is tanúsít. A herceg visszaadta a jogtalanul elfoglalt birtokokat, illetve egy időre elvesztette legjelentősebb délvidéki erősségeit. Tekintélye kismértékben csorbul, azonban néhány év mellőzöttség után, 1499 májusában már ismét a királyi tanács tagjai között találjuk, majd pedig az uralkodó egyik bizalmasaként egyebek mellett fontos diplomáciai feladatokat kapott.

A KIRÁLY ÉS A LACIKONYHA

A köztudatban él az a vélekedése, amely szerint II. Ulászló nagy szegénysége miatt arra kényszerült, hogy piaci sátoros konyháról étkezzen, a nép ezért nevezte el ezt a vendéglátó-ipari egységet lacikonyhának. Magát a szót a 17. század végén jegyezték le először, a további forrásokban köz-konyha, piaci konyha, vásári

konyha, kocsmá jelentéssel fordul elő.

Az Alföldön viszont úgy tartották, hogy a lacikonyha elnevezés az Árpád-korból származik. „Még most is láthatni ilyen szükségből alkotott főzőhelyeket nem régen elosztott pusztáinkon, melyeken a szegény települők csak földbe ásott gilylyel-galylyal fődött putrit heve-

nyészhettek rendes lakóház helyett; ezen gödör lakhelyben nem fűvén el a konyha, ezt e mellett vályogból, vagy e se lén, hamuból rögtönözte.”

Valószínű azonban, hogy a kifejezés nem köthető egyik László nevű királyunkhoz sem, hanem egy régi magyar tréfaszó: az élettelen dolgokat élő személyek neveivel – többnyire

becézett formában – kapcsolták össze, vidám, általában le-kicsinylő értelemmel, mint például a jancsibankó vagy a jancsiszeg esetében. Egyes feltételezések szerint az sem zárható ki, hogy a László (Laci) előtag voltaképpen a nyári ünnepnapra utal, amikor a jó idő beköszöntével felállíthatták a nyári konyhákat.

Ezek az epizódok azonban egyáltalán nem jelentik azt, hogy II. Ulászló hatalma erőteljes lett volna. A gyengülést egyértelműen jelzi a királyi jövedelmek drasztikus csökkenése. Az 1494–95-ös számadások szerint a két év bevétele alig haladta meg a 310 ezer forintot, míg Mátyás alatt volt olyan év, amikor a kincstár 600-700 ezer forintra tett szert. (Igaz, a Jagelló-kori adatban nincsenek benne azok a dél-magyarországi megyék, melyek bevételeit a temesi ispán kezelte.) Az adó jelentős részét a főurak saját maguk számára hajtották be. Az uralkodó a pénzügyi nehézségekben úgy próbált meg felülemelkedni, hogy állandó bevételi forrásokat – harmincadokat, sókamarákat – zálogosított el, de számíthatott a pápai és a velencei segélyekre, valamint az elhunyt főpapok vagyonára is. Mindenesetre a bevételeket jócskán meghaladták a kiadások, amelyek közül az egyik legnagyobb tétel a végvárak karbantartása jelentette.

A jövedelmek drasztikus apadása nem tette lehetővé a zsoldosereg fenntartását. Mátyás egykori alakulatát, melynek Sziléziában harcoló egységeit Mátyás halála után fekete seregnek kezdték nevezni, a trónharcok kezdetén II. Ulászló – Beatrix királyné hathatós anyagi támogatásának köszönhetően – maga mellé tudta állítani. A belharcok lezárulásával a katonákat Kinizsi Pál irányítása alatt a törökök ellen vetették be, de mivel a zsoldjukat nem kapták meg, fosztogatni kezdték Dél-Magyarország lakosságát. Az egykor dicsőséges kompánia maradékának végzetét maga Kinizsi teljesítette be, csak néhány túlélő tudott Ausztriába menekülni, ahol köztörvényes bűnözőkként kezelték őket.

„BÁRHOVÁ BETÖRHETNEK, AMIKOR CSAK KEDVÜK TARTJA”

Mátyás halálával véget ért a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom közötti fegyverszünet. II. Bajazid (1481–1512) alapvetően békeszerető uralkodó volt, talán ez is közrejátszhatott abban, hogy a szultáni hadak nem indultak Magyarországra ellen. Az 1490 és 1516 közötti időszakban több fegyverszünetet kötöttek, mindez persze nem jelenti azt, hogy nem voltak összecsapások a déli határ környékén: végvári portyák, néhány hetes villámhadjáratok követték egymást, nagy károkat okozva a lakosoknak. 1493 szeptemberében Udbinánál a boszniai pasa megsemmisítette

Derencsényi Imre horvát bán hadseregét. De Erdély is megtapasztalhatta a törökök kegyetlenségét, amikor 1490-ben egy portya egészen Váradig hatolt.

A Magyar Királyság védekezésre rendezkedett be, ugyanakkor a végvárak közötti területeket könnyedén át lehetett járni. A határvédelmet is biztosító bánságok egykori kiterjedésük töredékére olvadtak, az oszmán támadásokat rendszerint az úgynevezett „Alsó részek” próbálta meg felfogni. A terület központja Temesvár volt, kapitánya pedig a temesi ispán, aki alá 1498-ban összesen 11 megye tartozott. A beszédett királyi adót nem is küldték tovább, hanem a katonai kiadásokra fordították. (Ehhez még hozzá lehet számolni a Velence és a Szentszék által küldött, viszonylag rendszeres pénzbeli támogatást.) Bár az egyre erősödő Oszmán Birodalom már a Földközi-tenger medencéjét fenyegette, az európai összefogás kimerült a nagy szavak hangoztatásában, igaz, a pápaság és Habsburg Miksa legalább valamiféle cselekvési tervig eljutottak. 1500-ban napirendre került egy nagyszabású törökellenes hadjárat megszervezése, végül azonban a nagyhatalmi politikai játszmák ennek megvalósulását nem tették lehetővé.

Közben az Oszmán Birodalom megállíthatatlanul folytatta expanzióját. A békésnek mondott II. Bajezid még 1482-ben elfoglalta Hercegovinát, majd két évvel később stratégiai jelentőségű fekete-tengeri kikötőket szerzett meg, Moldva pedig a törökök adófizetőjévé vált. Az apját megbuktató Szelim szultán (1512–1520) agresszívabban lépett fel, uralkodása alatt intenzív támadások érték a déli végeket, bár ezeket a magyar haderő még sikeresen elhárította. A helyzet változását azonban jól mutatja, hogy míg korábban a törökök érkeztek békeajánlattal a magyar udvarba, ekkortól a magyarok mentek az oszmán fővárosba. A Magyar Királyságra nehezedő nyomás egyre erőteljesebbé vált, ami a közgondolkodásban is érezhető hatását: a törökök az Antikrisztus megtestesítői lettek.

Ezt a felfokozott idegállapotot örökölte meg Tommaso Dainero ferrarai követ az 1501. évi budai úrnapi körmenetről szóló jelentésében. „A [...] körmeneten, melyen az óriási néptömegén kívül öfelsége is részt vett, érdekes látványosságot adtak elő, ugyanis valamely jóslat szerint a mohamedán hitnek akkor lesz vége, ha Mohamed koporsóját szétrombolják. Ezt a következőképpen adták elő: Mohamed mecsetjét há-

zunk előtt állították föl, a mecsetben a koporsó függött, melyet a szultán és számos pasa vett körül. Midőn öfelsége és a körmenet a mecset elé ért, óriási tűzsugár sújtott le a koporsóra, és ezt, valamint a körülálló törökök nagy részét lángba borította. Ami pedig el nem égett, azt a magyarok óriási tömege megrohanta, botokkal, kövekkel ízzéporrá zúzta, sőt fogaival is szaggatta.”

DINASZTIKUS KAPCSOLATOK

II. Ulászló Csehország királyaként lépett a magyar trónra, amivel létrejött a cseh-magyar perszónalunio (a két országot kizárólag az uralkodó személye kötötte össze, mindkettő megtartotta saját jogrendjét és államigazgatását, a tisztviselők „cseréjére” sem került sor). Ez a politikai berendezkedés teljesen megfelelt a magyar, illetve a cseh rendeknek. A lengyel-magyar kapcsolatok is nyugodt mederbe terelődtek, mivel a magyar trón egyik követelője, Ulászló testvére, János Albert 1492-ben Lengyelország királya lett. A fivérek még az év decemberi megállapodásukban hitet tettek a törökök elleni közös fellépés mellett, illetve megállapodtak abban, hogy nem támogatják a másik ország lázadóit. Később megoldották az ország nélkül maradt testvér, Zsigmond helyzetét is, a herceg 1498 végén Magyarországra költözött, s az Ulászló által adományozott két sziléziai hercegség jövedelméből külön udvart tartott fenn Budán.

Az ország stabilizálása után II. Ulászló lépéseket tehetett a családalapítás érdekében. Először ki kellett eszközölni, hogy elválasszák Beatrixtól, aki a formailag hibás házasságkötés ellenére a király feleségének tekintette magát. A válást kizárólag a pápa engedélyezhette, amire 1500. április 3-án került sor. VI. Sándor döntésének háttérében diplomáciai okok álltak: a magyar király ugyanis támogatásáról biztosította a francia-velencei szövetséget. VIII. Károly francia király, miután bejelentette igényét a nápolyi trónra, 1494-ben megindította hadait Itáliába. Az expanziót utódja, XII. Lajos is folytatta, s az egyik legfontosabb célnak Milánó megszerzését tartotta. A Sforzák uralta város ekkor a Habsburgok szövetségese volt. A politikai struktúra újrendezése VI. Sándor pápának is érdekében állt, mivel ezáltal megnyílt volna az út fia, Cesare Borgia hatalmi törekvései előtt. 1500 elején velencei és francia követek érkeztek Budára, akik azt kívánták el-

érni, hogy II. Ulászló lépjen szövetségre velük. A magyar király számára a koalíció főként annak törökellenes volta miatt tűnt kecsegtetőnek. A július 14-én aláírt szerződés hosszasan fejtegeti a pogányok elleni összefogást, illetve magyar kérésre a lehetséges ellenfelek köréből kivették a Német-római Birodalmat és Habsburg Miksát. Mindezek ellenére ez utóbbi egyáltalán nem nézte jó szemmel a Jagelló–Valois-közeledést.

Ráadásul a közeledés dinasztikus kapcsolattá alakult, amikor II. Ulászló feleségül vette XII. Lajos francia király unokahúgát, az újabb szakirodalomban Foix-Candale-inek nevezett Annát. (Apja, III. Gaston Candale grófja volt.) A francia király két unokahúgát ajánlotta a magyar király figyelmébe, a róluk készült festményeket II. Ulászló egyik alattvalója hozta

magával: a magyar király hosszas tételődés után végül Anna mellett döntött. A hercegnő 1502 nyarán indult el francia földről Itália érintésével új országa felé. Paduában találkozott azzal a 700 főből álló magyar kísérettel, amelyet Újlaki Lőrinc, a korábbi hűtlen és lázadó főúr vezetett. A csapat a Velence–Zengg–Zágráb útvonalon át 1502. szeptember 27-én érkezett Székesfehérvárra, ahol két nappal később sor kerülhetett az esküvőre. (A Pierre Choque főherold által készített beszámoló rendkívül értékes művelődéstörténeti forrás.)

A frigy a Jagelló-dinasztia számára fontos mérföldkő volt. Ezt jelzi, hogy Ulászló édesanyja, Habsburg Erzsébet fejedelemtükröt készített *A királyi gyermek neveléséről* címmel. Ebben mindenféle hasznosnak vélt pedagógiai tanács-

csal látta le fiát és menyét. Felhívta a figyelmet a gyermekkori nevelés alapvető és a felnőttkort is meghatározó fontosságára. Javasolta, hogy amennyiben lehetséges, Anna maga szoptassa gyermekét, ha pedig szoptatós dajkára van szükségük, akkor ők kizárólag nemes származásúak és erkölcsösök legyenek. Kitért Isten és a szentek tiszteletére, az igazság keresésére, a mértékletesség gyakorlására. Elengedhetetlennek tartotta a tanulást, ám úgy vélte, hogy annak monotonitását sakkjátékkal és vadászattal meg lehet törni. A királyné hangsúlyozta a nyelvek – az olasz, a német, a lengyel, a francia és a magyar – elsajátításának szükségességét.

SZEMÉLYES TRAGÉDIÁK

Az egyik velencei követjelentés szerint a király és a királyné kapcsolatát mély harmónia jellemezte. „[Anna] mindig elment a királyhoz, aki roppantul szerelmes belé; a felség mindig ajándékokat adott neki és pedig ékszer, gyöngyöket és más egyebet, úgyhogy egy ízben így szólt: »Felséges Uram, én nem a maga ajándékaiért jövök ide, s hogy ne legyen kifogása, nem megyek el innen«; úgyhogy most már minden este együtt alusznak s a király rettenetesen szerelmes belé.” Nagy lehetett a boldogság, amikor a királyné 1503. július 23-án életet adott leánygyermekének, akit édesanyjáról neveztek el. Nem sokkal ezután, 1504. január 9-én erre az idilli képre súlyos árny vetült: II. Ulászló szélütést kapott. A hitves gondosan ápolta férjét, és fogadalmat tett, hogy felgyógyulása esetén gyalog és mezítláb fog elzarándokolni az Óbudánál fekvő fehér-egyházi Szűz Mária-templomhoz.

A király aggasztó állapota természetesen belpolitikai viharokat is kavart, de a királyné közben tartotta a gyeplőt. Megakadályozta Corvin János nádorságát, aki Geréb Péter halála után pályá-

Ismeretlen mester: Báthori András Madonnája

A dombormű a magyarországi reneszánsz szobrászat legszebb darabja. Mária és a gyermek Jézus kettős figurája firenzei mintát követ, de a mű közvetlen előképe nem ismert. A feliratot más kéz készítette, amire az ügyetlen vésésmód utal. A dombormű eredeti helyére csak következtetni lehet, talán egy bejárat felett, vagy akár egy (egyházi) épületen belül lehetett. Egy 1777-es adat szerint Migazzi Kristóf váci püspök palotáját díszítette.

zott az egyik legfontosabb tisztségre. Férjével együtt nem támogatta az egyik leggazdagabb magyar főúr, Szapolyai János elképzelését, aki megkérte volna a szinte még csecsemő Anna királynő kezét. A magyar nemesség kedélyét az borzolta, hogy a pozsonyi béke értelmében II. Ulászló halála esetén örökségét Habsburg Miksa veheti át. Ennek elkerülése érdekében 1505-ben meghozták az úgynevezett rákosi végzést, melyben

—————
 —————

**Báthori Miklós címerköve
 a nógrádi várból (1483)**

Az Itáliában tanult egyházi férfiú 1474-ben lett váci püspök, udvara művészeti és tudományos központ volt, építkezéseihez a Mátyás budai palotájában dolgozó mestereket fogadta fel. Galeotto Marzio róla mintázta az ideális humanista főpapot: „az ő házában állandóan előadnak valamit, vagy tanulnak, vagy énekelnek lant kíséretével”.

—————
 —————

leszögezték: „nehogy valaki a külföldi fejedelmek közül erőszakkal szállja meg ezt az országot, és azt az örök szolgáltságba taszítsa”, csak magyar embert választanak királynak.

A döntés kétségkívül a Szapolyai család megerősítését szolgálta, ez azonban sértette a királyi pár érdekeit. Időközben a királyné ismét gyermeket várt, és ennek tudatában került sor 1506 márciusában a Habsburg Miksával való bécsiúj helyi titkos találkozóra, majd pedig szerződéskötésre. A megegyezés értelmében Anna hercegnőt Miksa unokája, Ferdinánd veszi feleségül, ha pedig Ulászlónak fia születne, akkor ő Miksa másik unokájának, Máriának lesz a férje. Anna királyné 1506. július 1-jén fiúgyermeknek adott életet, akit Lajosnak kereszteltek el. Azonban néhány héttel ezután, július 26-án gyermekágyi láz következtében az anya meghalt. A tragédia az uralkodót rendkívül megviselte, még inkább zárkózottá és befelé fordulóvá vált.

A Habsburg–Jagelló-kapcsolatok megerősítését szolgálta az 1515. évi bécsi fejedelmi kongresszus, ahol – az 1506-os bécsiúj helyi megállapodás szellemében – sor került a kettős házasságra: Ulászló fia, Lajos eljegyezte Habsburg Máriát, Miksa unokáját, míg Ulászló leányának Ferdinándot, Miksa másik unokáját szánták hitvesül, (biztosítékként még az is felmerült, hogy esetleg a császár lesz Anna férje). A Jagelló-ház presztízsét növelte, hogy a Habsburg uralkodó fiává fogadta Lajost, s Ulászló halála esetén őt magát, illetve Jagelló Zsigmond lengyel királyt jelölték ki gyámjának. (Ez a szerződés kap majd sorsdöntő és meghatározó szerepet a II. Lajos halála után bekövetkező hatalmi harcokban.)

II. Ulászló már a bécsi királytalálkózón is beteg volt, s állapota egyre rosszabbra fordult. 1516. március 10-én összehívták a főurakat és az egyházi vezetőköt, mert azt hitték, hogy a király nem fogja megérni a másnapot. Az uralkodó megeskette őket, hogy fia, Lajos követi őt a magyar trónon, és hűek lesznek hozzá. Március 12-re valamennyivel jobban lett, a kortárs beszámoló szerint magához hívatta fiát, akit halálos ágyán megáldott: „Lajos király is sírt, és csaknem minden jelenlevő, annyira megindító jelenet volt.” Március 13-án azonban teljesen legyengült, már beszélni sem tudott. Bakócz Tamás feloldotta őt bűnei alól, és a szentségekkel megerősítve eltávozott az élők sorából. Március 19-én temették el Székesfehérvárott, mellé helyezték kihantolt felesége földi maradványait.

RENEZÁNSZ MŰVÉSZET II. ULÁSZLÓ IDEJÉN

II. Ulászló folytatni kívánta elődje művészetpártolását, de a csökkenő anyagi erőforrások miatt a Mátyás uralkodása idején tapasztalt virágzásról nem beszélhetünk. Ebben minden bizonnyal az is szerepet játszott, hogy a király nem rendelkezett humanista műveltséggel. A firenzei kódexkészítők nem kaptak újabb királyi megrendelést, sőt az 1489–1490-ben Mátyásnak készített művek Itáliában maradtak. A budai palotát fontosnak tartotta, építkezések is köthetők a nevéhez, illetve gyarapította a híres könyvtárat is. A prágai Hradcsin is őrzi az uralkodó emlékét, az impozáns Ulászló Teremnél késő gótikus és reneszánsz stílusjegyeket egyaránt alkalmaztak. Jelentős bővítésekre került sor a nyéki királyi vadászkastélynál, az

Nyírbátori stallum

Nyírbátorban az 1480-as években István erdélyi vajda emelte az obszerváns ferencesek kolostorát, 1493-ban ide is temetkezett.

A reneszánsz díszítőelemek, a finom művészi kialakítások arra utalnak, hogy az 1511-ben készült stallum Marone Giovanni da Verona műhelyéhez köthető. A részletek kidolgozásában részt vehettek a helyi ferences kolostor asztalosai is.

építkezésekről a címerével és monogramjával ellátott kövek tanúskodnak.

Más központokban intenzívebb művészetpártolás figyelhető meg. A hatalmát veszített Beatrix Esztergomba távozott, ahol unokaöccse, Estei Hippolit töltötte be az érseki tisztséget. A jelentős építkezéseket Itáliából érkező mesterek végezték, és a prelátus és a királyné udvara nagy mennyiségben vásárolt luxuskategóriába tartozó portékákat. Ez a tendencia Bakócz Tamás idején is folytatódott, 1506-ban kezdték meg sírkápolnájának építési munkálatait. Alaprajza a görögkeresztet követi, a szárak metszéspontjánál kupola emelkedik. A kápolna az Itálián kívüli reneszánsz művészet egyik legszebb példája, észak, különösen Lengyelország felé pedig meghatározó közvetítő hatással bírt.

A zágrábi püspöki székhelyen is sokrétű művészetpártolással számolhatunk, Szegedi Lukács főpap antikizáló ötvöstárgyakat szerzett be, síremlékének kialakítása az esztergomi vörösmárvány faragványokkal állítható párhuzamba. Vácott Báthory Miklós püspök a királyi udvar utáni legkorábbi építettközöz tartozott, a ránk maradt pillérek – amelyeket II. Ulászló király koronás monogramjával és címerével díszítettek – szinte teljesen hasonlóak a budai darabokhoz. Gyulafehérváron a Lázói János által alapított kápolnát érdemes kiemelni, a főesperes elzarándokolt a Szentföldre, illetve valószínűleg Rómába. A helyi mesterek által készített domborműveken a szentek és a pogány mitológia lényei váltják egymást.

A világiak közül a Báthory családot érdemes kiemelni, a temetkezőhelyként is szolgáló nyírbátori Szent György-templom déli kapuzata, ülőfülkéje és tabernakuluma mellett a reneszánsz stallum sor is erről a művészetpártolásról tanúskodik. Ezek a művek itáliai mesterek keze nyomát viselik, az úgynevezett Báthory Madonnát pedig a fennmaradt reneszánsz kőszobrászat legfontosabb és legismertebb emlékeként tarthatjuk számon.

Az utóbbi idők kutatásainak köszönhetően a II. Ulászlóról alkotott kép sokkal árnyaltabbá vált. Kubinyi András és „tanítványai” adatok sokaságát tárták fel, új összefüggésekre világítottak rá. Nekik köszönhetően a legújabb, Tringli István nevével fémjelzett történeti szintézisben már ezt olvashatjuk: „Ulászló politikáját két szóval jellemezhetjük: béke és igazságosság. [...] A Jagelló-kor harminchat éve alatt – egy jelentéktelen, két hónapos magyar-osztrák háborút nem számítva – Magyarország békében

élt nyugati keresztény szomszédaival. [...] Minden korszak sokszínű világ, és a Jagelló-kor is ilyen volt. Békére vágyó és mégis örökké fegyverek közt élő nemzedék, a gótikát a reneszánszsal elegyítő művészet, a skolasztikán nevelkedett, de néha a humanizmust művelő gondolkodók világa.” Tíz évvel később ez a világ nézett szembe a mohácsi csatamezőn az akkori világ legnagyobb hatalmával, az Oszmán Birodalommal. ♦

A szerző történész-régész-szakmuzeológus, főosztályvezető, Magyar Nemzeti Múzeum